

Andrzej Chmielarz
Witold Rawski

ŚLADAMI MARSZAŁKA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO

PRZEWODNIK HISTORYCZNY
CZĘŚĆ 4

JÓZEF PIŁSUDSKI
NA FRONCIE

Andrzej Chmielarz
Witold Rawski

ŚLADAMI MARSZAŁKA JOZEFA PIŁSUDSKIEGO

PRZEWODNIK HISTORYCZNY
CZĘŚĆ 4

stowarzyszenie
wolnego słowa
www.sws.org.pl

Koordinacja projektu „Śladami Marszałka Józefa Piłsudskiego”:
Jacek Juzwa, Witold Rawski

Projekt graficzny: Katarzyna Rawska

©Copyright Stowarzyszenie Wolnego Słowa, 2022

©Copyright Andrzej Chmielarz, Witold Rawski, 2022

Zadanie „Szlakiem Piłsudskiego - przewodnik historyczny - kontynuacja” zostało zfinansowane ze środków Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych

Wykorzystano zdjęcia ze zbiorów:

Narodowego Archiwum Cyfrowego, Muzeum Wojska Polskiego,
Archiwum Akt Nowych, Andrzeja Chmielarza, Witolda Rawskiego
oraz Internetu

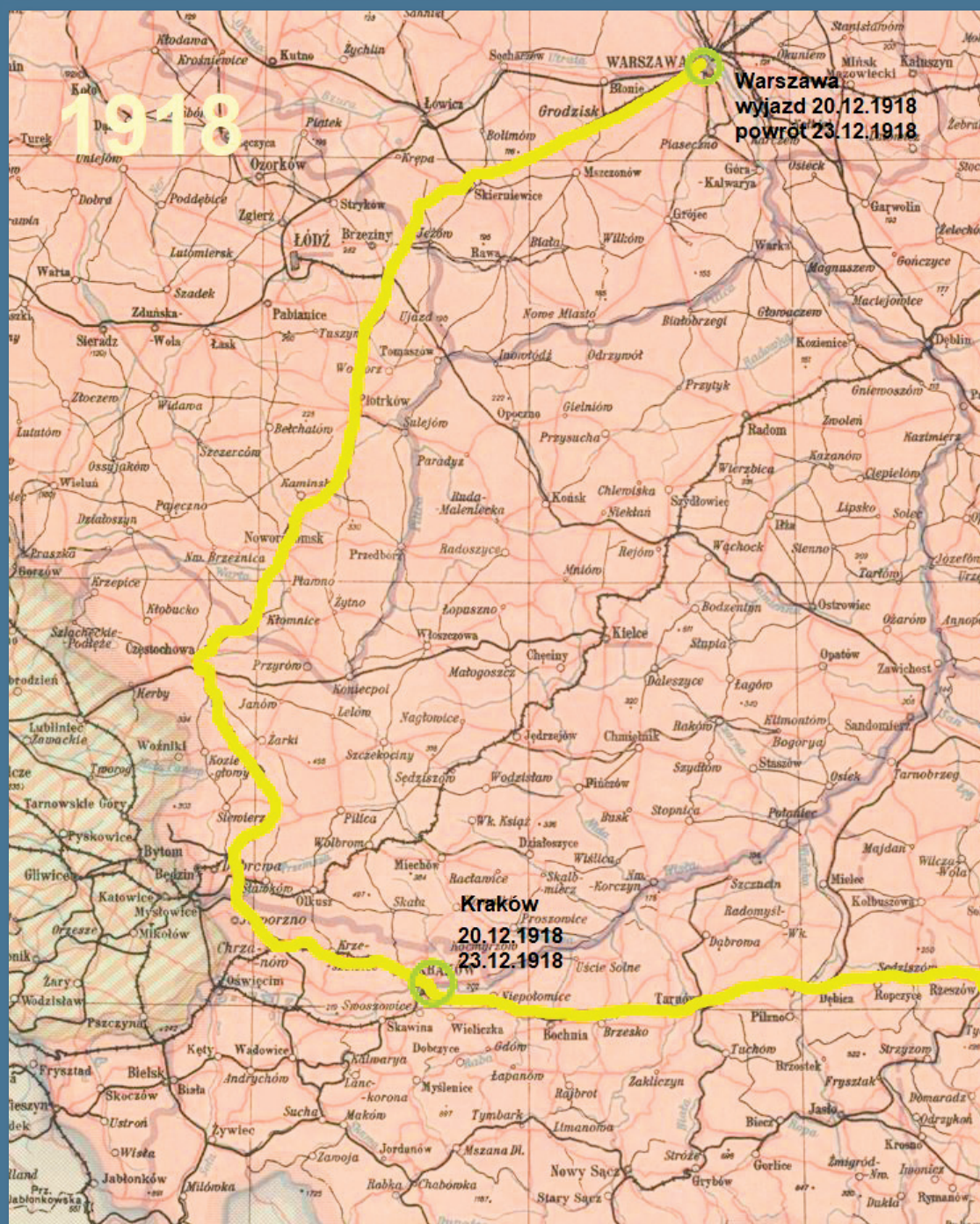
ISBN 978-83-62699-30-8

Druk: Czarne na Białym

Z NACZELNYM
WODZEM NA
FRONCIE

WARSZAWA - LWÓW

1918

Warszawa
20.12.1918 r. (piątek)

→ Józef Piłsudski w towarzy-

stwie rotm. Bolesława Wieniawy-Długoszewskiego, kpt. Durskiego, kpt. Kazimierza Świtalskiego, kpt. Tadeusza Zwiłockiego i por. Tadeusza Kobylańskiego odjechał po północy specjalnym pociągiem w podróż inspekcyjną do Krakowa i Lwowa.

Dworzec
kolejowy
w Warszawie

Kraków **20.12.1918 r. (piątek)**

→ Pociąg z Naczelnikiem przybył na dworzec krakowski ok. godz. 8.30. Publiczności nie było. W dworcowym saloniku przywitali go członkowie prezydium PKL, prezydent Jan Kanty Federowicz z radnymi miejskimi, gen. Emil Gołogórski, gen. Antoni Madziara, komisarz powiatu krakowskiego PKL Maciej Biesiadecki. Stąd Piłsudski udał się do gmachu

starostwa przy ulicy Basztowej 21/22 gdzie zamieszkał. Ok. godz. 10.00 pod starostwem zebrał się tłum i manifestował na jego cześć. O 10.30 rozpoczął konferencję z delegatami prezydium PKL. Przyjął tu także deputację mieszkańców Krakowa pod przewodnictwem Bolesława Limanowskiego. Następnie udał się do dowództwa okręgu krakowskiego i w kasynie przy ul. Zybkiewicza 1 odebrał raport oraz wysłuchał referatów poszczególnych szefów i komendanta wydziału. Wracając o godz. 16.00 spotkał się z gen. Emilem Gołogórskim w budynku Dowództwa Okręgu Generalnego przy ulicy Stra-

*Dworzec
kolejowy
w Krakowie*

dom 14. Przy rozmowie obecni byli szef administracji PKL i Komisji Rządzącej Zygmunt Lasocki, któremu towarzyszyli Andrzej Kędzior i Zieleniewski. O godz. 20.00 Naczelnik wziął udział w obiedzie wydanym przez komisarza Macieja Biesiadeckiego. Obecni byli: gen. Emil Gołogórski, prezydent miasta Jan Kanty Fedorowicz, wiceprezydent Józef Sare, poseł Bielefewski, Andrzej Kędzior, Zygmunt Lasocki, szef sztabu krakowskiego płk. Stanisław Haller, radca Kowa-

*Gmach
Starostwa
w Krakowie*

lik i wszyscy adiutanci. W nocy Naczelnik wyjechał w kierunku Przemyśla.

Przemyśl 21.12.1918 r. (sobota)

→ Pociąg z Józefem Piłsudskim o godz. 8³⁰ zatrzymał się w Przemyślu. Witął go tu płk. Franciszek Kleeberg, szef sztabu gen. Zygmunta Zielińskiego. Po porannej konferencji z oficerami Naczelnik wyjechał w południe samochodem do kwatery gen. Zygmunta Zielińskiego w okolicy **Niżankowic** i **Dobromila**. Po powrocie dokonał przeglądu oddziałów z defiladą na placu dworcowym (m.in. szwadron 1 Pułk Ułanów Krechowieckich). Wieczorem dojechał do Lwowa. Podczas pobytu w Przemyślu Józef Pił-

*Dworzec
kolejowy
w Przemyślu*

Załącznik 2 do prot. K.N. Nr. 174.
Przeprzył 21/XII.

Szanowny Panu Romanie!

*Wyprzedziłem delegację do paryża
 dla porozumienia się z Komitetem
 paryskim i wyrażam pełną poro-
 zumienia się z Ententą, pragnąc paa-
 o wstąpienie orleńskie a postępowan-
 cych. Pragnę również, że najsławniej
 chętnie narodzi doświadczenia paryża
 wcielone Polu przed Ententą i dają
 do jednolitości reprezentacji interesów*

*Polu, gdy: wtedy było dla nas dosto-
 lecznie uwzględnione. Temi słowami dziękuję
 Wam za to, że fakt ten dla Waszgo wola-
 kad z ty sprawa.*

*Na podstawie drugiej negocjacji nasz
 że w tym wypadku i w tej sprawie chcieli
 przygotować nieistotny będzie jeśli już
 nie całe Polu, nieistotny, wręcz się
 muszą po nad interesu straszyć, ale
 i grup, w końcu są ludzie chętni
 zaliczyć i Pan.*

*Pragnę jeszcze raz wyrazić
 Wam szczerze i serdecznie
 Szczęść.*

sudski napisał historyczny list
do Romana Dmowskiego.

Lwów
22.12.1918 r.
 (niedziela)

→ O godz. 10.30 Naczelnik
wizytował rowy strzeleckie 3
batalionu 1 pułku strzelców
lwowskich przy rogatkach Zie-
lonych. Później przebywał na
odcinku 5 pułku piechoty Le-
gionów udając się do najdalej
wysuniętych placówek.
Naczelnik dokonał wizytacji

oddziałów znajdujących się
na pierwszej linii niezwykle
zaciętych bojów, od Szkoły
Gospodarczej po Persenkówkę
i Kozielniki. Na zapewnienia

List Józefa
Piłsudskiego
do Romana
Dmowskiego

Dworzec główny we Lwowie

Snopków. Od lewej: kpt. Bernard Mond, rtm. Michał Cieński, gen. Józef Leśniewski, Józef Piłsudski, ppor. Kazimierz Bogucki, gen. Tadeusz Rozwadowski, por. Stanisław Drobniwicz, pptk Czesław Mączyński, pptk Michał Tokarzewski

żołnierzy i oficerów, że „cały Lwów będzie bronił swego prawa przynależenia do polskiego państwa, Piłsudski rzekł: »to dobrze. Tak być musi«. Szczere przy tym wyrażał przekonanie, że Polska nie chce się

mieszać w sprawy wewnętrzne sąsiadów, lecz pozwolić nie może, „by pod jakimkolwiek bądź pozorem, chociażby pod pozorem rzekomego dobrodziejstwa, naruszano nasze prawo do samodzielnego życia. Nie oddamy ani piędzi ziemi polskiej i nie pozwolimy, by uszczuplono nasze granice, do których mamy prawo”.

Stąd udał się do pobliskiej znanej mu jeszcze z 1916 r. Szkoły Gospodarczej żeńskiej w **Snopkowie**.

Uczestniczył tu w szkolnej kapliczce w mszy świętej odprawianej przez kapelana ks. Długosza. Po mszy został zaproszony wraz z świtą i wyższymi oficerami na szkolne śniadanie. Tam też odbył przegląd świeżo przybyłego oddziału dla 5 pułku piechoty i był w czasie składania przez ten oddział przysięgi woj-

Szkoła Gospodarcza w Snopkowie. Stoi dyrektorka szkoły J. Karłowiczówna, obok niej Józef Piłsudski. Na lewo od niej gen. Tadeusz Rozwadowski, ptk Czesław Mączyński. Pierwszy z prawej ptk Witold Ścibor-Rylski

skowej. W drodze powrotnej Piłsudski odwiedził koszary 5 pułku piechoty.

Popołudniu Naczelnik przyjął w kwaterze swej, w Hotelu George'a, reprezentantów władz miasta, a na przemówienie reprezentanta Tymczasowej Rady Miejskiej odpowiedział, „że użyje wszelkich sił, aby miastu, z którym wiąże go najmilsze wspomnienia, zapewnić bezpieczeństwo. Los każdego miasta, leżącego w pobliżu frontu jest ciężki. Wierzy, że patriotyczny Lwów potrafi zachować hart i zimną krew i ułatwi swoim męskim stanowiskiem zadanie wojsk, które dają pełną ręką utrzymaniu miasta”. Naczelnik zapewnił też, że postara się o wydat-

ne ulżenie położenia aprowizacyjnego miasta. W dłuższej pogawędce z reprezentantami miasta, wypytywał się też o finanse miasta.

Przemyśl **22.12.1918 r.** (niedziela)

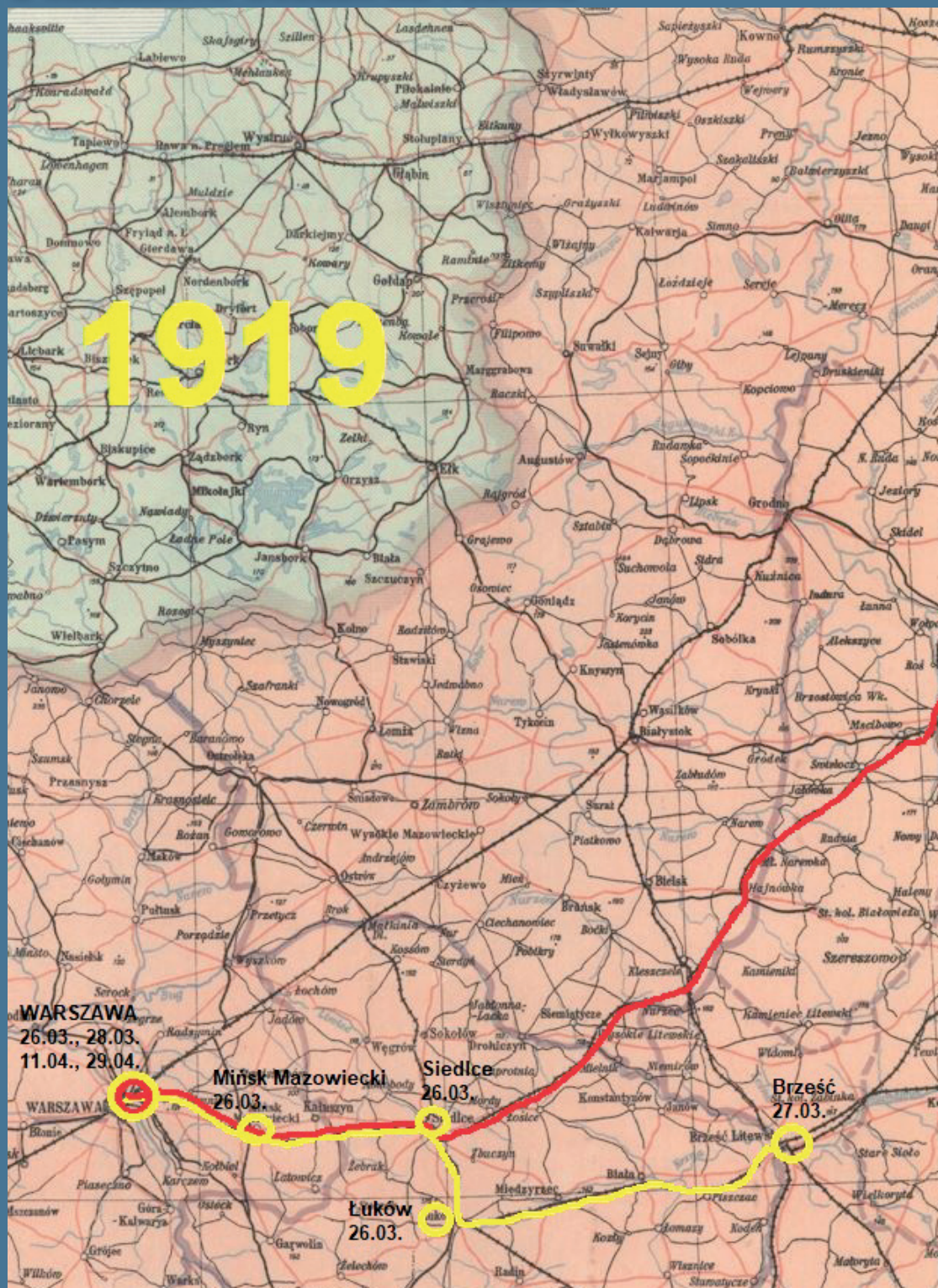
→ W drodze powrotnej Naczelnny Wódz zatrzymał się ponownie w Przemyślu.

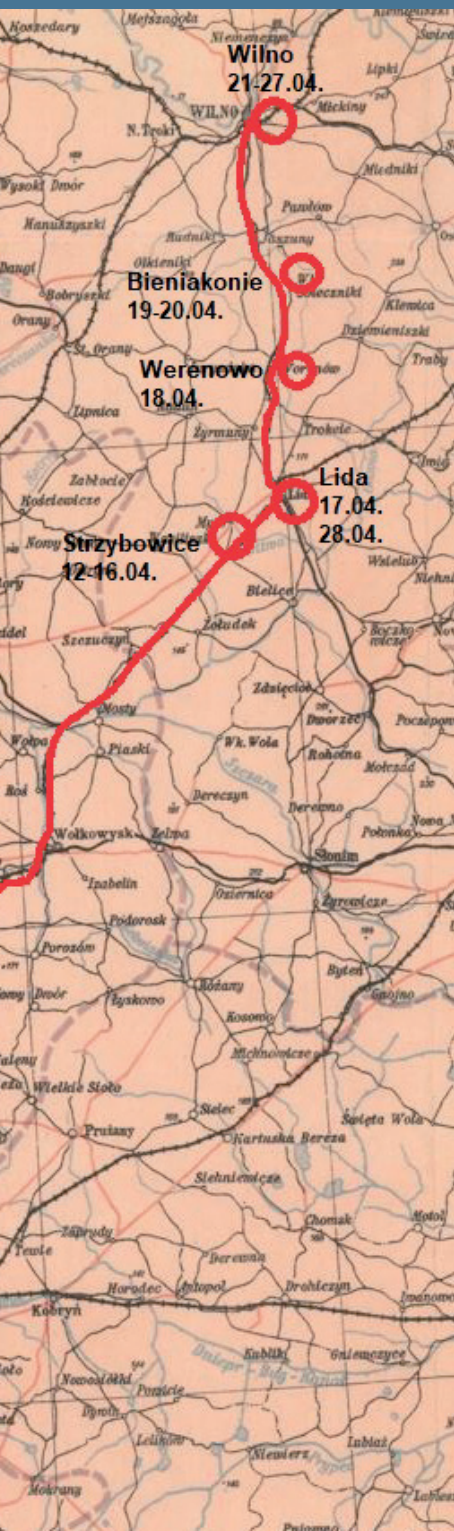
Kraków **23.12.1918 r.** (poniedziałek)

→ Spotkał się tutaj z nadzwyczajną delegacją, którą wysłał do Francji. Wieczorem Naczelnny Wódz powrócił do **Warszawy**.

*Snopków.
Ta sama grupa
oficerów
w innym ujęciu*

Z NACZELNYM WODZEM NA FRONCIE

DWIE PIERWSZE PODRÓŻE NACZELNEGO WODZA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO NA FRONT W 1919 R.

 Trasa przejazdu Józefa Piłsudskiego
na inspekcję grupy gen. Antoniego
Listowskiego

 Miejsca pobytu Józefa Piłsudskiego
w marcu 1919 r.

 Trasa przejazdu Józefa Piłsudskiego
w trakcie operacji wileńskiej

 Miejsca pobytu Józefa Piłsudskiego
w kwietniu 1919 r.

WARSZAWA - BRZEŚĆ - WILNO

1919

Warszawa **26.03.1919 r. (środa)**

→ Rano Naczelnny Wódz wyjechał w towarzystwie szefa Sztabu Generalnego płk. Stanisława Hallera do Brześcia na inspekcję i rozmowy z gen. Antonim Listowskim.

Mińsk Mazowiecki **26.03.1919 r. (środa)**

→ Na dworcu kolejowym był witany przez kompanię honorową wystawioną przez 5 Pułk Ułanów, przez władze garnizonu na cze-

le z ppłk. Edwinem Ernstem i władze miasta.

Siedlce **26.03.1919 r. (środa)**

→ Na dworcu kolejowym był witany przez dowództwo garnizonu z kpt. Wacławem Kostkiem-Biernackim na czele oraz kompanię honorową baonu zapasowego 22 pułku piechoty. Z ramienia władz cywilnych Naczelnego Wodza przywitał prezes Syndykatu Rolniczego Franciszek Godlewski.

Łuków **26.03.1919 r. (środa)**

→ Na stacji witała Naczelnika kompania honorowa szwadronu zapasowego 2 Pułku Ułanów oraz przedstawiciele miejscowej społeczności. Obywatele miasta złożyli na jego ręce kwotę 1115 marek z przeznaczeniem na organizację obrony Lwowa.

Brześć **27.03.1919 r.** **(czwartek)**

→ W chwili wjeżdżania pociągu na dworzec orkiestra wykonała „Jeszcze Polska nie zginęła”, po wyjściu z wagonu Józef Piłsudski przyjął raport od gen. Antoniego Listowskiego, dokonał przeglądu kompanii honorowej i powitał znajdujących się na dworcu oficerów. Następnie podeszła do niego delegacja duchowieństwa katolickiego, prawosławnego i Żydów, które wręczyły mu chleb i sól. To samo uczynił burmistrz miasta. Później udał się samochodem do oddziałów gen. Antoniego Listowskiego.

Zwiedzano forty, gdzie Piłsudski w jednej z kazamat odwiedził chorych na tyfus. W gronie oficerów omawiano sytuację na froncie i planowaniem przyszłych działań wojennych. Po południu znowu spotkał się z delegacją mieszkańców miasta Polaków, Żydów i Rosjan. Pojawiła się także delegacja włościan poleskich. Wieczorem miasto wydało uroczysty obiad na cześć Piłsudskiego. Gen. Antoni Listowski wzniosł pierwszy toast za zdrowie Naczelnika Państwa, podkreślając jego zasługi dla narodu. Potem przemawiał delegat miejscowej ludności „staruszek, który łkając nie mógł dokończyć

*Józef Piłsudski
na dworcu
w Siedlcach,
26.03.1919 r.*

Józef Piłsudski przed wagonem sztabowym. Strzebowice. 15.04.1919 r.

mony, nacechowanej patriotyzmem i czcią dla Wodza”. Józef Piłsudski podziękował za miłe przyjęcie i wyraził gen. Antoniemu Listowskiemu podziękowanie za postawę bojową i organizację swojego odcinka.

Wyjeżdżając na front Józef Piłsudski zostawił Aleksandrę Szczerbińską z córką Wandą u rodziny gen. Henryka Krok-Paszkowskiego w Skolimowie/Chylicach w willi „Stasinówka”

Warszawa
28.03.1919 r. (piątek)

→ Wczesnym rankiem Józef Piłsudski wrócił do stolicy.

Strzebowice
12.04.1919 r. (sobota)

→ Dworzec kolejowy. Miejsce kwatery głównej Naczelnego Wodza przygotowana na czas wyprawy na Wilno. Tu odbywały się narady i stąd Józef Piłsudski wyjeżdżał na inspekcje.

13.04. (niedziela)

→ Wraz z ppłk. Julianem Stachewiczem i paroma oficerami Józef Piłsudski wyjechał samochodem do **Lipniszek**, gdzie w 1894 r. znajdowała się drukarnia „Robotnika”. Piłsudski odnalazł ten dom i narożny pokój z oknem na ogród, gdzie ukrywano drukarnię. Opowiadał będącym z nim oficerom historię tego miejsca.

14.04. (poniedziałek)

15.04. (wtorek)

→ Tego dnia miało miejsce zakończenie koncentracji wojsk do akcji na Wilno. Ostatnia narada Naczelnego Wodza z gen. Stanisławem Szeptyckim, gen. Edwardem Śmigłym-Rydzem, ppłk. Władysławem Beliną-Prażmowskim, ppłk. Julianem Stachewiczem, mjr. Tadeuszem Kasprzyckim. Wydano rozkazy do uderzenia na Wilno i nastąpił wyjazd pociągu Naczelnego

Wodza. Wraz z nim byli także Jerzy Osmołowski i Władysław Raczkiewicz, którzy otrzymali od niego nominacje: Osmołowski na Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich, a Raczkiewicz Naczelnikiem Okręgu Mińskiego.

16.04. (środa)

→ **Myto** wieś. O 5.30 oddziały Brygady Kawalerii pod dowództwem ppłk. Władysława Beliny-Prażmowskiego defilowały przed Naczelnym Wodzem na wzgórzu nie opodal mostu na Dzitwie i następnie ruszyły w kierunku Wilna.

→ Po południu Piłsudski pojawił się na pozycjach pułku Strzelców Suwalskich, który walczył na przedmieściach Lidy, w **Słobódce**. *Okolo godz. 15 nieprzyjaciół znacznymi siłami wykonał przeciwnatarcie*

i zmusił oddział pułku do wycofania się z dworca kolejowego na przedmieście Słobódkę (2 i 8 kompania). Walka trwała ze zmiennym szczęściem do zmierzchu. Pod wieczór lotem błyskawicy cały front obiegła wieść, że na pozycję przybył Naczelnny Wódz, Józef Piłsudski, który pod ogniem nieprzyjaciela rozmawiał z oficerami i szeregowymi pułku. Fakt ten wpłynął dodatnio na młodego żołnierza, obecność Wodza na pozycji ożywiła ducha i dodała mu sił do nowych wysiłków.

Lida

17.04. (czwartek)

→ Rano zostało zdobyte miasto. Józef Piłsudski dokonał tu

*Kościół
Opatrzności
Bożej
w Słobódce*

przeglądu 1-ej kompanii 6 pp Legionów. Swoją kwaterę miał w domu nr 11, przy późniejszej ulicy Piłsudskiego.

Werenowo **18.04. (piątek)**

→ Kwatera przejściowa Naczelnego Wodza.

Bieniakonie **19.04. (sobota)**

→ Sztab z Naczelnym Wodzem ulokował się w folwarku Stare Bieniakonie (własność Władysława Galimonta). W czasie śniadania Naczelnik Państwa

i Naczelnny Wódz rozmawiał z właścicielem folwarku, wspominał czasy szkolne z gimnazjum w Wilnie, do którego razem uczęszczali.

→ Tego dnia w **Lidzie** Naczelnny Wódz podejmowany był tu przez oficerów pułku Strzelców Suwalskich obiadem. Na prośbę dowódcy i oficerów, zgodził się zostać „szefem” pułku. Wpisał do księgi pamiątkowej: *Dwa dni po wzięciu Lidy, jako drzwi otwarte do Wilna i w dzień wzięcia Wilna przy obiedzie w Pułku Suwalskim słownie dziękuję za pracę w boju Lidzkim /-/ J. Piłsudski.*

20.04. (niedziela)

Wilno.

21.04. (poniedziałek)

→ Po południu całe miasto było już w rękach wojska pol-

*Dworzec
kolejowy
w Lidzie*

*Dwór
w Starych
Bieniakoniach*

skiego. „Wilno było wolne od komunistów i ich władzy”. O godzinie 18, kolejarze wysłali specjalny pociąg do Bielnika, którym parę godzin po zakończeniu walk, do Wilna przyjechał Naczelny Wódz Józef Piłsudski. Na dworcu, orkiestra gra *«Jeszcze Polska nie zginęła»*. Kompanii honorowej. Na skrzydle oficerowie z generałem Śmigłym na czele – wspominał Juliusz Kaden-Bandrowski. J. Piłsudski nie chciał wjeżdżać do miasta samochodem. Kazał sprowadzić swoją Kasztankę i na niej w otoczeniu gen. Rydza-Śmigłego i innych dowódców odbył swój wjazd przez Ostrą Bramę.

22.04. (wtorek)

→ W towarzystwie Jerzego Osmołowskiego Józef Piłsudski wizytuje szpitale miejskie i wojskowe. Wieczorem miasto wydało wielki raut na cześć Naczelnego Wodza. Józef Piłsudski wydał tego dnia

znaczący dokument: „Odezwę do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego”.

23.04. (środa))

→ Odbył się pogrzeb 30 żołnierzy, którzy zginęli w walkach o Wilno. Kilkanaście tysięcy ludzi odprowadzało bohaterów na Rossę. Proste trumny opuszczono do dołów wykopanych przed murem cmentarnym. Taki był początek kwatery żołnierskiej na Starej Rossie, gdzie później stanęło mauzoleum „Matki i Serca Syna”.

→ Odbyła się w katedrze wileńskiej msza dziękczynna „Te Deum”. Po niej odbyła się rewia wojska na placu Katedralnym. Józef Piłsudski napisał później: *do żadnego miasta, zdobytego przeze mnie nie wjeżdżałem z takim uczuciem jak do Wilna.*

*Dworzec
kolejowy
w Wilnie*

*Józef Piłsudski
na Kasztance
opuszcza
teren dworca
wileńskiego,
21.04.1919 r.*

24.04. (czwartek)

25. 04. (piątek)

→ Piłsudski przyjął w pałacu Tyszkiewiczów przy ulicy Trockiej licznie przybyłe delegacje od różnych stowarzyszeń i związków dobroczynnych, społecznych, naukowych i zawodowych i in. organizacji polskich. Liczba tych delegacji przekroczyła 40, na ogół zaś należało do nich 150 osób. Witał tu Naczelnika Państwa dr Witold Węclawski. Z kolei dr Tadeusz Dembowski przedstawiał kolejno delegacje.

26. 04. (sobota)

→ O godz. 21 wilnianie urządzili Naczelnemu Wodzowi

„Wieczór Hołdu” w Sali Miejskiej przy ulicy Ostrobramskiej. Józef Piłsudski otrzymał symboliczne „Klucze do Wilna”. Ze względu na nagłe okoliczności „klucze” były wtedy tylko rysunkiem, który wykonał Ferdynand Ruszczyc. Adres napisany przez artystę kończył zdaniem: *W stolicy Jagiellonów, której bramy Ci się otwały, przyjm te klucze, a z nimi klucze serc naszych.*

27.04. (niedziela)

→ Piłsudski wziął udział w nabożeństwie dziękczynnym na „ulicznej świątyni” przed kaplicą Ostrobramską. Następnie był na przedstawieniu *Kościuszki pod Racławicami*.

→ Po południu nastąpił wyjazd pociągu Naczelnego Wodza. W podróży towarzyszył mu m.in. por. Stanisław Kopański.

Lida.

28.04. (poniedziałek)

→ Tu Naczelny Wódz wydał rozkaz w którym stwierdzał m.in.: *Żołnierze! W niespełna dwa tygodnie męstwem swym i dzielnością zmieniliście stosunki na wschodzie Polski. W niespełna dwa tygodnie przerzuciliśmy zagrażający nam front o dobrych kilkadziesiąt kilometrów, zdobywając przy tym niezwykle ważne punkty wojskowe, jak Lida, Ba-*

*Po mszy wojsko
polskie
szykuje się
do rewii.
Wilno,
23.04.1919 r.*

Naczelnik
Państwa
Józef Piłsudski
podczas mszy
świętej. Na lewo
od niego siedzi
gen. Edward
Śmigły-Rydz.
Na lewo od
podwyższenia,
na pierwszym
planie, oparty
o szablę stoi
płk Władysław
Belima-
Prażmow-
ski. Wilno,
27.04.1919 r.

ranowicze i Mickiewiczowski Nowogródek, a przede wszystkim oswobadzając stolicę kraju – Wilno.

→ Piłsudski wracał z frontu pociągiem przez **Wołkowysk, Czeremchę, Siedlce, Mińsk Mazowiecki**.

Warszawa 29.04. (wtorek)

→ Wczesnie rano Naczelnny Wódz wrócił do stolicy.

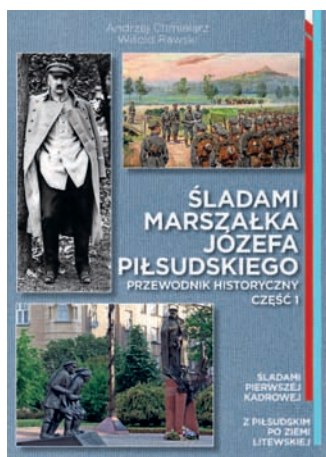
Korespondencja między gen. Józefem Hallerem i Naczelnikiem Państwa Józefem Piłsudskim:

Naczelnik Państwa Józef Piłsudski Belweder. Dnia 18. przekroczyłem linię demarkacyjną, w Lesznie w Wielkopolsce. Wojska moje powracają pod moimi rozkazami z Francji. Wznoszę w tej chwili trzykrotny okrzyk na cześć Polski i jej Naczelnika, gotów walczyć o granice Polski. Haller

Wilno, dn. 21 kwietnia 1919 r.:

Przyjemnie mi było w świeżo zdobytym Wilnie z zachodniego krańca Polski otrzymać od Generała depezę o Jego przyjeździe do kraju. Proszę w moim imieniu wyrazić podwładnym mu oficerom i żołnierzom moją radość z przybycia ich do Ojczyzny i pewność, że jak każdy prawy żołnierz polski ośłonią zwycięsko zagrożone granice kraju. Józef Piłsudski

Seria przewodników historycznych ŚLADAMI MARSZAŁKA JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO

ISBN 978-83-62699-30-8